

تحلیل عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماع محلی در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری کشاورزی. مطالعه موردی: نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان تنکابن

* زهرا حیدری^۱، محمدرضا رضوانی^۲، سیدعلی بدری^۳

^۱ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، برنامه ریزی آمایش کیفیت محیطی مناطق روستایی،

دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران

^۲ استاد دانشکده جغرافیا و عضو قطب برنامه ریزی روستایی، دانشگاه تهران

^۳ دانشیار دانشکده جغرافیا و عضو قطب برنامه ریزی روستایی، دانشگاه تهران

تاریخ دریافت: ۹۲/۱۱/۲۶؛ تاریخ پذیرش: ۹۴/۷/۸

چکیده

کشاورزی به‌عنوان اصلی‌ترین بخش فعالیت در مناطق روستایی کشور، با محدودیت‌های ساختاری متعددی روبرو است که در این خصوص، ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی با مشارکت ساکنان نواحی روستایی می‌تواند به بهبود وضعیت بخش کشاورزی کمک شایان توجهی کند. البته مشارکت روستاییان به عوامل مختلف فردی، اجتماعی، اقتصادی، محیطی و نهادی بستگی دارد که هدف از ارائه این پژوهش بررسی مهمترین عوامل مؤثر بر نگرش جامعه محلی به مشارکت در ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی است. روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش، توصیفی-تحلیلی از نوع پیمایشی می‌باشد و به‌منظور تحلیل یافته‌ها از آزمون‌های آماری توصیفی نظیر توزیع فراوانی، درصد و میانگین و همچنین بسته به مقیاس و حجم داده‌ها، از آزمون‌های تحلیلی مانند T تک نمونه‌ای و مدل تحلیل مسیر استفاده شده است. منطقه مورد مطالعه، نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان تنکابن را شامل می‌شود که علاوه بر مزارع و باغات کشاورزی، از جاذبه‌های طبیعی بسیار زیبایی برخوردار هستند به گونه‌ای که سالانه پذیرای حجم زیادی از گردشگران از نقاط مختلف کشور می‌باشند. یافته‌های تحقیق بیانگر آن است که وضعیت متغیرهای اجتماعی، نهادی، اقتصادی و محیطی از دیدگاه ساکنان در راستای ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی در شرایط مطلوبی قرار دارد. همچنین میزان اثر کل بدست آمده از مدل تحلیل مسیر نشان می‌دهد که متغیر مستقل اقتصادی با مقدار (۰/۴۴۶) بیشترین تأثیر را بر میزان مشارکت ساکنان در راستای ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی دارد و مابقی متغیرها به ترتیب متغیر نهادی، متغیر اجتماعی و متغیر محیطی، بر متغیر وابسته مشارکت تأثیرگذارند. بنابراین عامل اقتصادی مهمترین عامل تأثیر گذار بر مشارکت پاسخگویان در ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی است. بر اساس نتایج، پیشنهاد می‌شود که بانک‌ها و نهادهای مالی دولتی در راستای توسعه گردشگری کشاورزی، مشارکت بیشتری داشته باشند.

واژه‌های کلیدی: اجتماع محلی، مشارکت، برنامه‌ریزی گردشگری کشاورزی، نواحی روستایی بخش مرکزی، شهرستان تنکابن.

مقدمه

پدیده‌های مهم اواخر قرن بیستم است که با سرعت در قرن جدید ادامه دارد. بالا رفتن سطح درآمد، افزایش ایام فراغت، تغییرات و نگرش‌های جدید به مفاهیم زندگی و ضرورت تأمین‌های بین‌المللی ایجاب می‌کند که گردشگری به شدت گسترش و توسعه یابد (خانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۵۲). بسیاری از فعالیت‌های اقتصاد روستایی و سطح درآمد، طی دهه‌های اخیر دچار افول شدید شده و افزایش نرخ بیکاری و در نتیجه خروج نسل جوان و افراد دارای تحصیلات بالا از جامعه

گردشگری پدیده‌ای پیچیده است و تعاملی موقت بین مهمانان و مقصد میزبانی است که از ترکیب ذینفعانی که به‌طور کامل یا تقریباً، مستقیم یا غیرمستقیم درگیر فعالیت‌های گردشگری هستند، ساخته شده است (Van der Zee and Vanneste, 2015: 47). رشد و گسترش این فعالیت از جمله

*نویسنده مسؤول: Zahra.heydari@ut.ac.ir

روستایی، توسعه نواحی روستایی را به مخاطره انداخته است (مطیعی لنگرودی، ۱۳۹۰: ۷۰). توسعه گردشگری در مناطق روستایی عنصری اساسی است و یکی از راه‌های نجات روستاها از فقر، مهاجرت و مشکلات اجتماعی و اقتصادی به شمار می‌رود (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۰).

گردشگری روستایی در حال تبدیل شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهان است. در این راستا، با برنامه ریزی اصولی و شناسایی مزیت‌ها و محدودیت‌های گردشگری روستایی می‌توان به توسعه منطقه‌ای و اقتصاد ملی کمک نمود (میرکتولی، ۱۳۸۹: ۱۳۹). گردشگری روستایی شامل انواع گردشگری با برخورداری از تسهیلات و خدمات رفاهی در نواحی روستایی می‌باشد که امکان بهره‌مندی از منابع طبیعی و جاذبه‌های طبیعت همراه با شرکت در زندگی روستایی و کار در مزارع و باغات است (هاشمی، ۱۳۸۹: ۲۰۸). به هر جهت روستا به عنوان یک فضای جغرافیایی می‌تواند انواع گردشگری را در خود جای دهد که در این ارتباط گردشگری کشاورزی زیر شاخه‌ای از گردشگری می‌باشد که گردشگر در محیط مزرعه و کشاورزی به فعالیت‌های زراعی و کشاورزی مشارکت و از آن بهره‌مند می‌شود. گردشگری مزرعه‌ای به تمامی اشکال گردشگری که مستقیماً به یک مزرعه مربوط می‌شوند اطلاق می‌گردد (اردستانی، ۱۳۸۷: ۱۳۵). کشاورزی از جمله فعالیت‌های غالب روستاهاست و نقش مهمی در توسعه ملی دارد. یکی از راههای حمایت از این بخش اقتصادی مهم، توسعه گردشگری کشاورزی با تأکید بر افزایش تولید و استفاده از روش‌های جدید کشاورزی در روستاهاست (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵-۱۶). از این رهیافت امروزه کشورهای مختلف جهان توانسته‌اند توسعه محلی را در فضاهای منزوی و دورافتاده با استفاده از این نوع گردشگری تحقق بخشند برای نمونه در کشور اتریش بیش از ۲۱ هزار مزرعه کشاورزی با تأکید بر فعالیت‌های گردشگری وجود دارد که در این مزارع ۱۰۵ هزار تخت برای اقامت شبانه گردشگران در نظر گرفته شده است

مبانی نظری

گردشگری روستایی اولین بار به‌عنوان یک فعالیت تفریحی-اجتماعی و اقتصادی در نیمه دوم قرن ۱۸ م. در اروپا به خصوص انگلستان ظاهر شد، که نه تنها شامل جاذبه‌ها، امکانات و فعالیت‌های تفریحی می‌شود، بلکه نیازمند خدمات و ارائه تسهیلاتی برای گردشگران نیز هست (شمس‌الدینی، ۱۳۸۹: ۹۷). توسعه گردشگری روستایی به‌عنوان بخشی ارزشمند و رشد یابنده در زمینه رهیافت اقتصادی مطرح است (جولیا شارپلی، ۱۳۸۰: ۲۶۲)، این فعالیت مهم اقتصادی از دیدگاه‌های مختلفی مورد توجه قرار گرفته است. بعضی آن را بخشی از بازار گردشگری و عده‌ای نیز آن را سیاستی برای توسعه روستایی قلمداد می‌کنند، این نوع گردشگری را می‌توان ابزار مهمی برای توسعه اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی قلمداد کرد. در کشورهای بسیاری این امر با خط مشی‌های کشاورزی در ارتباط است و غالباً به‌عنوان

2008: 598 ; Kosmaczewska, 2008: 141 ; G.McGehee et al., 2007: 280 ; Akpınar et al., 2004: 473 ; Kizos et al., 2007: 59

در طول دهه گذشته، در حوزه گردشگری و ادبیات جامعه شناختی، به گردشگری کشاورزی به عنوان راهبردی برای انطباق کشاورزان با چالش‌های کشاورزی ناشی از کاهش قیمت محصولات و گسترش بنگاه‌ها و شرکتها، توجه بسیاری شده است. گردشگری کشاورزی تنها به عنوان یک استراتژی تنوع اقتصادی در سراسر جهان گسترش نیافته، بلکه به دنبال مجموعه‌ای از اهداف اقتصادی و غیر اقتصادی کارآفرینی و ترویج توسعه روستایی است (Valdivia and Barbieri, 2014: 19).

نوعی از این انطباق، ایجاد مزارع تعطیلات است که کارکردهای مزرعه و عناصر گردشگری تجاری را با یکدیگر ترکیب می‌کند. در بسیاری از مزارع آمریکای شمالی، درآمد حاصل از گردشگران، بزرگترین منبع درآمد است (رضوانی، ۱۳۸۷: ۲۲۲)، گردشگری در مناطق روستایی این کشور بسیار گسترده است و حداقل در بخشی از سال هر مزرعه برای بازدید عموم آزاد می‌شود. گردشگران می‌توانند میوه و سبزی بچینند، اسب سواری کنند، عسل‌ها را بچشند و در دهکده‌های کنار مزارع یا فروشگاه‌ها محصولات مختلف و صنایع دستی را خریداری نمایند یا فعالیت دیگری انجام دهند (Hepburn, 2008: 25).

راهبردی برای حفظ محیط زیست و فرهنگ سنتی روستایی ارتقا داده می‌شود (افتخاری و قادری، ۱۳۸۱: ۲۶ و ۲۳). این صنعت می‌تواند به مثابه منبع مالی جدید وضعیت اقتصادی مردم محلی را بهبود بخشد (کرمی دهکردی و کلانتیری، ۱۳۹۰: ۴) و عامل مهمی در رفع فقر، افزایش اشتغال و ارتقا درآمد روستاییان قلمداد شود (Sebele, 2010: 43). می‌توان با توجه به اهداف و انگیزه گردشگران از مسافرت، گردشگری روستایی را به پنج دسته تقسیم کرد که در جدول زیر نشان داده شده است. طبق جدول بالا، گردشگری کشاورزی به‌عنوان بخشی از گردشگری روستایی است که مبتنی بر اصول پایداری می‌باشد که در کمیسیون همکاری محیط زیست در نظر گرفته شده است (M.C. Nechar et al., 2015: 177). این نوع گردشگری، شامل تمام فعالیت‌های کشاورزی است که توأم با جاذبه‌های منحصر به فرد خود، جاذب شهرنشینان به مراکز و سکونتگاه‌های روستایی است و این امر منجر به اقامت گردشگران در روستا و آشتی انسان با طبیعت و چشم‌اندازهای زیبای مزارع و فعالیت‌های کشاورزی سکونتگاه‌های روستایی می‌شود (Ceballos, 1996: 197).

طی سال‌های اخیر مطالعات متعددی در زمینه گردشگری کشاورزی در نواحی روستایی کشورهای مختلف انجام شده است (Demonja et al., 2011: 361 ; Erdogan Koc, 2008: 1085 ; Carpio et al., 2008: 254 ; Veeck et al., 2006: 235 ; Pop et al.,

جدول ۱: انواع گردشگری روستایی

تعریف	انواع
گردشگران به‌طور عمده در تعامل با جاذبه‌های اکولوژیکی قرار دارند.	گردشگری طبیعی ^۱
مرتبط با فرهنگ، تاریخ، میراث فرهنگی و باستانی مردم روستایی است.	گردشگری فرهنگی ^۲
گردشگران علاوه بر تعامل با جاذبه‌های طبیعی با زندگی و هنرهای اجتماعی مردم بومی، در ارتباط هستند.	گردشگری بومی ^۳
در این نوع گردشگری، گردشگران در خانوارهای دهکده زندگی کرده و در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی روستا مشارکت می‌کنند.	گردشگری دهکده‌ای ^۴
گردشگران بدون ایجاد پیامدهای منفی با فعالیت‌های سنتی کشاورزی در تعامل بوده و یا در آن مشارکت می‌کنند.	گردشگری کشاورزی ^۵

منبع: افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۵: ۵

1. Natural tourism
2. Cultural tourism
3. Eco tourism
4. Village tourism
5. Agritourism

روستایی در نهاده‌ها و نظام‌های حاکم بر زندگی آنها امری ضروری است و فقدان آن، زمینه برخورد و اختلاف را در میان عملکرد بخش‌های مختلف (خصوصی و عمومی) جامعه فراهم می‌آورد. از این رو نگرش برنامه‌ریزان باید معطوف به افزایش نقش مشارکت‌های مردمی در فرآیند توسعه و به ویژه در زمینه‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی باشد (ازکیا و حسنی‌راد، ۱۳۸۸: ۹ و ۱۰).

روش تحقیق: روش این تحقیق از نوع پیمایشی با استفاده از شاخص‌های ذهنی مبتنی بر پرسش‌نامه است. اطلاعات مورد نیاز برای تهیه شاخص‌ها با مطالعه کتب و پایان‌نامه‌های مربوطه جمع‌آوری و با توجه به موضوع و شناخت منطقه مورد مطالعه، به بومی سازی آنها پرداخته‌ایم. با توجه به این که تعداد روستاهای دارای سکنه مستقر در این بخش ۱۱۲ روستا می‌باشد، ابتدا ۱۰ درصد از کل روستاها یعنی ۱۲ روستا، به عنوان واحد تحلیل مکانی انتخاب شده اند. همچنین از کل سرپرستان خانوار ساکن در این بخش که ۱۲۲۰۲ خانوار می‌باشند، با استفاده از فرمول کوکران اقدام به نمونه‌گیری شده است. جامعه آماری این پژوهش سرپرستان خانوارهای روستایی می‌باشند که در نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان تنکابن سکونت دارند که به روش نمونه‌گیری تصادفی با حجم نمونه ۲۷۰ خانوار (روش کوکران) مورد پرسش قرار گرفته‌اند. برای سنجش پایایی و اعتبار سوالات پرسش‌نامه از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده است و نتایج به تفکیک در جدول (۲) آمده است که بیانگر پایایی مطلوب سوالات پرسش‌نامه می‌باشد.

به منظور درک ابعاد مختلفی که در میزان مشارکت ساکنان محلی نقش دارد، ابعاد اجتماعی-اقتصادی-نهادی و زیست محیطی منتج از توسعه فعالیت‌های گردشگری مورد بررسی قرار گرفته و در ادامه برای تعیین میزان نقش هر یک از ابعاد در میزان مشارکت، از تحلیل مسیر استفاده شده است و براساس هدف تحقیق و بررسی میدانی اولیه، به منظور جمع‌آوری، تحلیل و استنتاج داده‌ها، بسته به نوع داده، مقیاس

ادجیل^۱ معتقد است که در زمینه گردشگری کشاورزی هر کشور دستورالعمل‌های خاص خود را دارد، به عنوان نمونه در منطقه ونتوی^۲ ایتالیا، کشاورزانی که در تعطیلات پذیرای گردشگران هستند باید برای مدت ماکزیمم ۱۶۰ روز در سال هر شب ۳۰ میهمان را بپذیرند و باید بیش از ۵۰ درصد مواد غذایی تولیدی خود را به گردشگران به فروش برسانند. در بریتانیا، آلمان و برخی مناطق دیگر، مسائل سلامت و ایمنی تحت کنترل قرار دارند بعنوان مثال قوانین و مقررات در خصوص حریق، تماس با حیوانات اهلی و غیره وجود دارد. در هر صورت گردشگری در مناطق کشاورزی روز به روز در سطح دنیا رونق بیشتری پیدا می‌کند و این بخش گردشگری به برنامه‌ریزی و سیاست‌های گردشگری نیازمند می‌باشد (Edgell et al., 2007: 74).

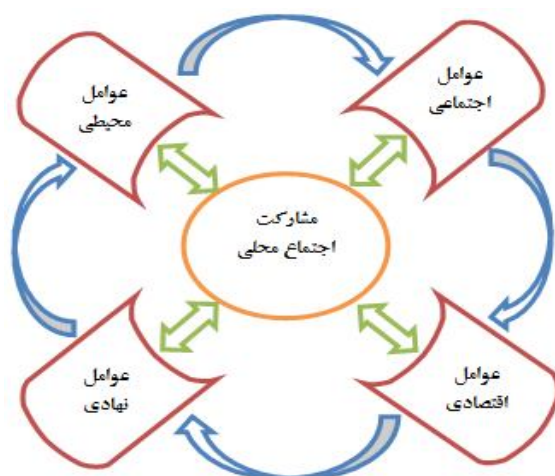
بر اساس رویکرد گردشگری پایدار، موفقیت هر پروژه گردشگری مستلزم شناخت و درک کیفیت حمایت جامعه میزبان می‌باشد (علیقلی‌زاده فیروزجایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۶). بر همین اساس گردشگری می‌تواند از طریق تحریک و تشویق جامعه مقصد به عرضه محصولات و خدمات بخش کشاورزی به گردشگران، سبب رونق بخش کشاورزی شود (قدمی و صالحی، ۱۳۹۱: ۱۸۱). مشارکت مردم در روند توسعه نزد صاحب نظران از چنان اعتباری برخوردار است که بعضاً توسعه را معادل مشارکت می‌دانند (طالب، ۱۳۷۴: ۴).

یکی از انواع جایگزین گردشگری که چندان شناخته شده نیست، گردشگری مدنی می‌باشد. اساس این مفهوم چنین است که گردشگری برای توسعه اجتماع محلی است و خود یک هدف محسوب نمی‌شود. مشارکت و کنترل محلی به توسعه موفقیت آمیز گردشگری کمک کرده و برای بقای آن در طولانی مدت ضروری است (جورج و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۲۷). مشارکت اجتماعی، رهیافتی است برای توسعه که در آن مشارکت و دخالت دادن بخشهای محروم

1. David L. Edgell

2. Veneto

متغیرها و اهداف مورد نظر، از روش آماری توصیفی نظیر میانگین رتبه پاسخها، روشهای تحلیل آماری مانند T تک نمونه‌ای و تحلیل مسیر استفاده شده است.

شکل ۱- عوامل مؤثر بر مشارکت جامعه محلی

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۵

جدول ۲: متغیرهای مورد استفاده در تحقیق و سطح پایایی آنها

عوامل	گویه‌ها	آلفای کرونباخ
زیست محیطی	افزایش آگاهی از تغییر شیوه زندگی و ارتقا کیفیت زندگی؛ افزایش آگاهی از اثرات گردشگری بر زندگی محلی؛ افزایش آگاهی از حقوق و نقش‌های اجتماعی؛ ترویج فرهنگ و سنت‌های محلی حفظ فرهنگ و سنت‌های محلی؛ افزایش حس تعلق مکانی و مسئولیت در حفظ فرهنگ و سنت؛ کاهش درگیری میان جامعه	۰/۸۰۵
فرهنگی	بهبود مهارت‌های برنامه ریزی و مدیریت؛ افزایش برنامه‌های آموزشی و ظرفیت سازی؛ ارائه برنامه‌ها و راهکارها برای توسعه گردشگری محلی؛ ایجاد نقش‌ها و مسئولیت‌های واضح و روشن، ایجاد همکاری میان دولت محلی و اجتماع محلی؛ توزیع قدرت در میان جامعه؛ ایجاد اتحاد در میان جامعه	۰/۸۹۶
اقتصادی	ایجاد درآمد؛ ایجاد اشتغال؛ ایجاد کارآفرینی؛ ایجاد سرمایه گذاری داخلی؛ افزایش بهره وری	۰/۸۴۷
سازمانی	افزایش حفاظت محیط زیست محلی؛ افزایش منابع مورد استفاده مدیریت (کاربری اراضی، آب، برق، مدیریت و دفع مواد زائد جامد)؛ افزایش آگاهی از محیط زیست پایدار	۰/۸۸۸

منبع: یافته‌های میدانی، ۱۳۹۵

منطقه مورد مطالعه

در این تحقیق منطقه مورد مطالعه، نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان تنکابن است که از شمال به دریای خزر، از غرب به شهرستان رامسر، از شرق به شهرستان عباس آباد و از جنوب به نواحی جنگلی و رشته کوه‌های البرز محدود می‌شود. جمعیت کل این روستاها برابر ۶۱۱۸ نفر بوده و دارای تعداد ۱۹۳۰ خانوار می‌باشد (سرشماری نفوس و مسکن،

۱۳۹۰). این نواحی دارای جاذبه‌های طبیعی بسیار و همچنین مزارع و باغات کشاورزی هستند و سالانه پذیرای حجم زیادی از گردشگران از نقاط مختلف کشور می‌باشند. گونه‌شناسی گردشگری این بخش، گردشگری مبتنی بر طبیعت است و به دو شکل عمده گردشگری روزانه عبوری (بدون اقامت شبانه) و خانه‌های دوم می‌باشد. جمعیت روستاهای مورد مطالعه با جزئیات ذکر شده است.

میزان بارندگی سالانه در شهرستان تنکابن به دلیل قرارگیری این شهرستان بین دریا و کوهستان نسبتاً بالا است و این بارندگی بر وضعیت کشاورزی منطقه تأثیر بسزایی داشته و همچنین به دلیل اینکه اثرات مثبت و منفی بر فعالیت‌های گردشگری در منطقه مورد مطالعه دارد، حائز اهمیت است. بر همین اساس آمارهای ۵۰ ساله سازمان هوا شناسی کشور در ارتباط با مجموع بارندگی ماهیانه منطقه، نشان می‌دهد که اوایل فصل پاییز (مهرماه) با ۲۶۹/۶ میلیمتر بارندگی دارای بیشترین میزان بارندگی ماهیانه و فصل تابستان (تیر ماه) با ۳۸ میلیمتر بارندگی، دارای کمترین میزان بارندگی ماهیانه می‌باشد (سازمان هواشناسی کشور، آمار ۵۰ ساله).

در رابطه با تعداد بهره‌برداری‌های انواع فعالیت‌های کشاورزی نیز، آمارها بیانگر آن است که مجموع روستاهای مورد مطالعه دارای ۵۴۳ بهره‌بردار زراعی بوده که روستای میرشمس‌الدین با ۱۰۵ بهره‌بردار دارای بیشترین بهره‌برداری و روستای بالابند با ۲ بهره‌بردار دارای کمترین بهره‌برداری در بخش زراعت

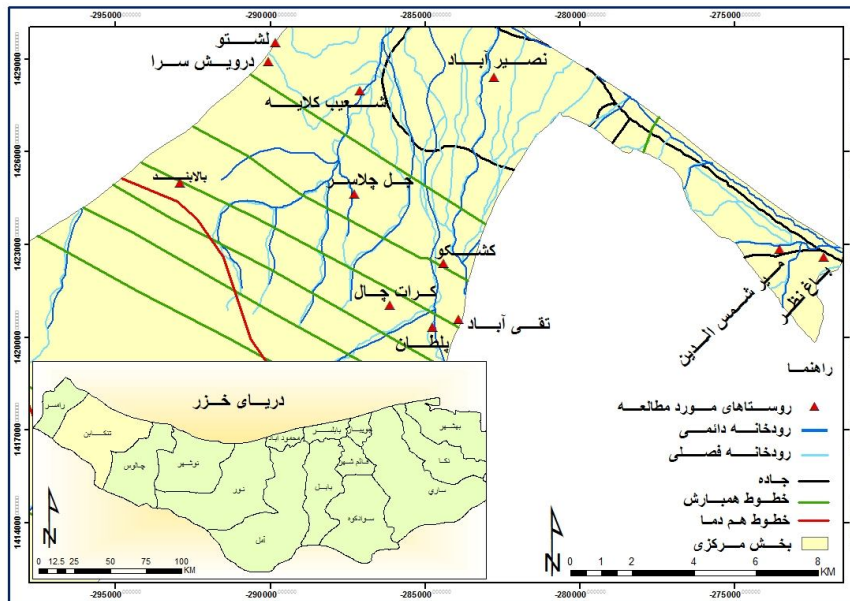
است، همچنین در بخش باغداری مجموع روستاها دارای ۹۱۹ بهره‌بردار، تعداد ۵ بهره‌بردار دارای تولید گلخانه‌ای، تعداد ۶۲۸ بهره‌بردار دارای پرورش طیور خانگی، مجموعاً ۱۵ بهره‌بردار دارای پرورش زنبور عسل، مجموع ۲۵۶ بهره‌بردار دارای پرورش دام بزرگ، مجموع روستاها دارای ۲۹ بهره‌بردار دارای پرورش دام کوچک و تعداد ۷۱ بهره‌بردار دارای پرورش کرم ابریشم می‌باشند (جدول ۴). مشاهدات میدانی نگارنده در روستاهای منطقه مورد مطالعه بیانگر آن است که در سال‌های اخیر تغییر و تحولاتی در نوع کشت به خصوص در روستاهای ساحلی بوجود آمده‌است که پرورش گل و گیاهان زینتی می‌باشد که خود به عنوان ظرفیتی برای توسعه فعالیت‌های گردشگری کشاورزی می‌باشد و در مقابل روستاهای مجاور جنگلی و کوهپایه‌ای باغات چای از جاذبه‌های خاص کشاورزی محسوب می‌شود که بررسی نمونه‌های خارجی مانند هند، سیلان و چین بیانگر آن است که در کنار تولیدات چای توانستند گردشگران زیادی را هم جذب کنند.

جدول ۴: بهره‌برداری‌های دارای هریک از انواع فعالیت‌های کشاورزی در روستاهای مورد مطالعه.

فعالیت آبادی	زراعت	باغداری	تولید گلخانه‌ای	پرورش طیور خانگی	پرورش زنبور عسل	پرورش دام بزرگ	پرورش دام کوچک	پرورش کرم ابریشم	فعالیت
									میرشمس‌الدین
۱۰۵	۶۲	۱	۶۰	۱	۱۲	۰	۰	۰	میرشمس‌الدین
۳۰	۱۰	۰	۱۴	۱	۲	۰	۰	۰	باغ نظر
۲۴	۵۲	۲	۳۸	۱	۹	۰	۰	۰	لشتو
۱۸	۵۶	۱	۳۹	۳	۸	۱	۱۴	۱۴	درویش سرا
۹۳	۱۱۴	۰	۷۰	۰	۱۳	۲	۰	۰	نصیرآباد
۲۵	۶۷	۰	۲۸	۰	۳	۰	۰	۰	شعیب کلایه
۱۳	۳۷	۰	۲۹	۰	۱۳	۱	۱	۱	جل چلاسر
۲۹	۵۲	۰	۷۷	۱	۲۵	۶	۰	۰	کرات چال
۶۰	۷۲	۱	۴۹	۶	۲۳	۲	۱	۱	تقی آباد
۹۲	۱۶۶	۰	۷۰	۰	۱۷	۲	۰	۰	کشکو
۲	۱۳۲	۰	۱۰۸	۱	۹۰	۱۱	۵۵	۵۵	بالابند
۵۲	۹۹	۰	۴۶	۱	۴۱	۴	۰	۰	پلطان
۵۴۳	۹۱۹	۵	۶۲۸	۱۵	۲۵۶	۲۹	۷۱	۷۱	کل

منبع: وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۲

شکل زیر نقشه بخش مرکزی شهرستان تنکابن و روستاهای مورد مطالعه را نشان می‌دهد (شکل ۲).

شکل ۲ - نقشه منطقه مورد مطالعه

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۵

یافته‌ها

یافته‌های توصیفی: یافته‌های میدانی در ارتباط با جنسیت پاسخگویان بیانگر آن است که ۹۳/۳ درصد از پاسخگویان مرد و ۶/۷ درصد زن می‌باشند. همچنین مطالعات میدانی در مورد وضعیت تأهل پاسخگویان نشان می‌دهد که ۵/۹ درصد از افراد پاسخگو مجرد و ۹۴/۱ درصد متأهل می‌باشند. در رابطه با سطح سواد پاسخگویان، یافته‌ها نشان می‌دهد که ۴۲/۶ درصد دارای تحصیلات راهنمایی، ۳۱/۱ درصد دیپلم، ۲۴/۴ درصد لیسانس و ۱/۹ درصد فوق لیسانس و بالاتر می‌باشند. وضعیت شغل اصلی پاسخگویان بیانگر آن است که ۵۰/۷ درصد از پاسخگویان کشاورز، ۷ درصد خانه دار، ۳/۷ درصد بیکار، ۲۱/۱ درصد شغل دولتی و ۱۷/۴ درصد نیز به شغل غیر دولتی اشتغال دارند. همچنین وضعیت شغل جنبی پاسخگویان به این صورت است که ۵۲ درصد دارای شغل کشاورزی، ۰/۴ درصد بیکار، ۴/۹ درصد شغل دولتی و ۴۲/۷ درصد شاغل در بخش غیردولتی می‌باشند. میانگین نسبت درآمد خانوار از منبع کشاورزی برابر با ۴۷/۰۷ درصد و از منبع غیر کشاورزی برابر با ۵۷/۹ درصد است. طبق نظرات پاسخگویان، میانگین درآمد ماهیانه آنها بین ۷۰۰ تا ۸۰۰ هزار تومان برآورد شده است. میانگین

سنی افراد پاسخگو نیز برابر با ۴۶ سال می‌باشد (یافته‌های میدانی، ۱۳۹۵).

عوامل مؤثر بر مشارکت جامعه محلی: مشارکت اجتماع محلی در فرآیندهای توسعه روستایی می‌تواند ناشی از عوامل فردی، اجتماعی، اقتصادی، محیطی و نهادی مختلفی باشد که در این زمینه گویه‌هایی مطرح شده‌اند و میانگین آنها بیانگر میزان تأثیر هر عامل بر مشارکت روستاییان در فرآیند برنامه‌ریزی توسعه روستایی می‌باشد.

در رابطه با عوامل اجتماعی مؤثر بر ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی، نگرش‌های ذهنی افراد پاسخگو نشان می‌دهد که ۴۳/۷ درصد از پاسخگویان با گویه افزایش حس تعلق مکانی به‌عنوان مهمترین عامل اجتماعی مؤثر بر ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی بسیار موافق بوده و همچنین این گویه با میانگین ۴/۲ بالاترین مقدار میانگین را نسبت به سایر گویه‌ها دارا می‌باشد. میانگین بدست آمده از آزمون T برای کل گویه‌ها ۴۳/۸ نیز بالاتر از میانگین کل پاسخوها (۳۳) می‌باشد و بیانگر آن است که عوامل اجتماعی تأثیر زیادی بر ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی در منطقه مورد مطالعه داشته است. جزئیات فراوانی، درصد و میانگین گویه‌های دیگر نیز در جدول زیر ذکر شده است (جدول ۵).

جدول ۵: توزیع فراوانی، درصد، میانگین و نتیجه آزمون T عوامل اجتماعی مؤثر بر ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی

میانگین	بسیار مخالفم		مخالفم		تاندازه‌های		موافقم		بسیار موافقم		گویه‌ها	T
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۴	۰	۰	۱/۵	۴	۱۶/۷	۴۵	۵۳/۳	۱۴۴	۲۸/۵	۷۷	افزایش کیفیت زندگی	
۴/۱	۱/۵	۴	۰	۰	۱۹/۶	۵۳	۳۸/۹	۱۰۵	۴۰	۱۰۸	افزایش آگاهی نسبت به شیوه زندگی	
۳/۸	۰	۰	۱/۱	۳	۲۵/۹	۷۰	۵۵/۹	۱۵۱	۱۷	۴۶	افزایش آگاهی از حقوق و نقش‌های اجتماعی	
۴	۲/۶	۷	۰	۰	۱۶/۷	۴۵	۵۱/۹	۱۴۰	۲۸/۹	۷۸	ترویج فرهنگ و سنت‌های محلی	
۴	۵/۶	۱۵	۱/۱	۳	۱۳/۷	۳۷	۴۵/۶	۱۲۳	۳۴/۱	۹۲	حفظ و احیاء فرهنگ و سنت‌های محلی	
۴/۲	۰	۰	۵/۶	۱۵	۹/۳	۲۵	۴۱/۵	۱۱۲	۴۳/۷	۱۱۸	افزایش حس تعلق مکانی	
۴/۱	۱/۵	۴	۲/۲	۶	۱۱/۵	۳۱	۵۰/۷	۱۳۷	۳۴/۱	۹۲	کاهش تنش‌های اجتماعی	
۳/۵	۱/۵	۴	۷/۵	۱۸	۴۲/۹	۱۰۳	۲۹/۲	۷۰	۱۸/۸	۴۵	درک مسئولیت مشارکت مردم	
۳/۷	۰	۰	۶/۳	۱۵	۳۰/۸	۷۴	۴۲/۱	۱۰۱	۲۰/۸	۵۰	وجود گروهی سازمان یافته با رهبری قوی برای مشارکت در روستا	
۳/۸	۹/۲	۲۲	۴/۶	۱۱	۱۰	۲۴	۴۹/۶	۱۱۹	۲۶/۷	۶۴	مشارکت دیگر روستاییان	
۴	۴/۶	۱۱	۳/۸	۹	۱۸/۳	۴۴	۳۲/۵	۷۸	۴۰/۸	۹۸	آگاهی از مسائل روستای محل زندگی	
سطح معناداری		خطای استاندارد از میانگین				انحراف معیار		میانگین	ارزش تی	T	آزمون T	
۰/۰۰۰		۰/۳۶۴				۵/۶۴		۴۳/۸	۳۳	۱۲۰/۱		

منبع: یافته‌های میدانی، ۱۳۹۵

اشتغال با میانگین ۴/۵ مهمترین عامل اقتصادی ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی می‌باشد. گویه افزایش درآمد نیز با میانگین ۴/۳ در مرحله دوم اهمیت قرار می‌گیرد. گویه‌های ایجاد کارآفرینی، ایجاد سرمایه گذاری داخلی با میانگین ۴/۲، گویه افزایش بهره‌وری با میانگین ۴/۱، گویه بهبود وضعیت کار آفرینی و اشتغال برای روستاییان با میانگین ۴/۲ و منافع شخصی با کمترین میانگین ۲/۷ در مراحل بعدی اهمیت از نظر پاسخگویان قرار می‌گیرند. در مجموع میانگین محاسبه شده از آزمون T برای تمام گویه‌ها ۲۸/۵ از متوسط مطلوب کل پاسخها (۲۱) بالاتر می‌باشد که بیانگر تأثیر زیاد عوامل اقتصادی بر ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی است. در جدول زیر نتایج آزمون T، توزیع فراوانی و درصد کل گویه‌ها بیان شده است (جدول ۷).

یافته‌ها در ارتباط با عوامل نهادی مؤثر بر ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی، بیانگر آن است که بالاترین میانگین برای گویه‌های افزایش برنامه‌های آموزشی و ظرفیت‌سازی ۴/۱ و توزیع قدرت در میان جامعه ۴/۱ محاسبه شده است. همچنین میانگین بدست آمده از آزمون T برای کل گویه‌ها ۲۹/۵ بیشتر از میانه کل پاسخها (۲۴) می‌باشد که نشان می‌دهد، از نظر پاسخگویان، عوامل نهادی تأثیر زیادی بر ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی خواهند داشت. در جدول زیر توزیع فراوانی، درصد، میانگین و نتیجه آزمون T سایر گویه‌های نهادی شرح داده شده است (جدول ۶).

از دیگر عوامل تأثیرگذار بر ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی، عوامل اقتصادی می‌باشد که در همین راستا گویه‌های مختلفی مطرح است. نظرات کل پاسخگویان در این رابطه نشان می‌دهد که گویه ایجاد

جدول ۶: توزیع فراوانی، درصد، میانگین و نتیجه آزمون T عوامل نهادی مؤثر بر ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی

کلاس	گویه‌ها	بسیار موافقم		موافقم		تاندازه‌ای		مخالقم		بسیار مخالفم		میانگین
		فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
کلاس ۱	بهبود مهارت‌های برنامه ریزی و مدیریت	۴۹	۱۸/۱	۱۳۹	۵۱/۵	۷۵	۲۷/۸	۷	۲/۶	۰	۰	۳/۸
	افزایش برنامه‌های آموزشی و ظرفیت سازی	۱۰۱	۳۷/۴	۱۱۷	۴۳/۳	۴۸	۱۷/۸	۴	۱/۵	۰	۰	۴/۱
	ایجاد نقش‌ها و مسئولیت‌های واضح و روشن	۸۹	۳۳	۱۲۸	۴۷/۴	۳۲	۱۱/۹	۲۱	۷/۸	۰	۰	۴
	افزایش همکاری میان دولت و اجتماع محلی	۱۰۹	۴۰/۴	۹۸	۳۶/۳	۴۲	۱۵/۶	۱۱	۴/۱	۱۰	۳/۷	۴
	توزیع قدرات در جامعه	۱۲۹	۴۷/۸	۸۱	۳۰	۳۹	۱۴/۴	۰	۰	۲۱	۷/۸	۴/۱
	افزایش وحدت در جامعه	۷۴	۲۷/۴	۱۰۸	۴۰	۶۰	۲۲/۲	۲۸	۱۰/۴	۰	۰	۳/۸
	حمایت دولت	۳۷	۱۵/۴	۲۴	۱۰	۲۵	۱۰/۴	۸۴	۳۵	۷۰	۲۹/۲	۲/۴
	اجبار شورا و دهیار روستا	۳۲	۱۳/۳	۲۶	۱۰/۸	۴۴	۱۸/۳	۹۵	۳۹/۶	۴۳	۱۷/۹	۲/۶
آزمون T		۲	ارزش تی	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد از میانگین		سطح معناداری				
آزمون T		۸۸/۰۱	۲۴	۲۹/۵	۵/۱۹	۰/۳۳۵		۰/۰۰۰				

منبع: یافته‌های میدانی، ۱۳۹۵

جدول ۷: توزیع فراوانی، درصد، میانگین و نتیجه آزمون T عوامل اقتصادی مؤثر بر ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی

کلاس	گویه‌ها	بسیار موافقم		موافقم		تاندازه‌ای		مخالقم		بسیار مخالفم		میانگین
		فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
کلاس ۱	افزایش درآمد	۱۳۳	۴۹/۳	۱۱۵	۴۲/۶	۱۶	۵/۹	۶	۲/۲	۰	۰	۴/۳
	ایجاد اشتغال	۱۵۵	۵۷/۴	۱۰۵	۳۸/۹	۱۰	۳/۷	۰	۰	۰	۰	۴/۵
	ایجاد کارآفرینی	۱۱۰	۴۰/۷	۱۲۲	۴۵/۲	۳۱	۱۱/۵	۷	۲/۶	۰	۰	۴/۲
	افزایش سرمایه گذاری	۱۱۷	۴۳/۳	۱۱۹	۴۴/۱	۳۰	۱۱/۱	۴	۱/۵	۰	۰	۴/۲
	افزایش بهره وری	۱۱۳	۴۱	۱۱۶	۴۳	۲۶	۹/۶	۴	۱/۵	۱۱	۴/۱	۴/۱
	منافع شخصی	۱۷	۷/۱	۴۸	۲۰	۷۱	۲۹/۶	۶۸	۲۸/۳	۳۶	۱۵	۲/۷
	بهبود وضعیت کار آفرینی و اشتغال برای روستاییان	۱۱۴	۴۷/۵	۹۲	۳۸/۳	۱۳	۵/۴	۱۷	۷/۱	۴	۱/۷	۴/۲
	آزمون T		۲	ارزش تی	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد از میانگین		سطح معناداری			
آزمون T		۱۱۳/۶۶	۲۱	۲۸/۵	۳/۸۹	۰/۲۵۱		۰/۰۰۰				

منبع: یافته‌های میدانی، ۱۳۹۵

محلی و افزایش آگاهی از محیط زیست پایدار با میانگین ۲/۹ اثر کمتری در ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی دارد. بر همین اساس میانگین بدست آمده از آزمون T ۹/۲ تفاوت کمی با میانه کل پاسخ‌ها (۹) دارد که وضعیت تقریباً مناسبی را نشان می‌دهد (جدول ۸).

در رابطه با عوامل محیطی مؤثر بر ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی، یافته‌ها نشان می‌دهد که گویه افزایش منابع مورد استفاده برای مدیریت محیط زیست مانند (خاک، آب، برق، مدیریت و دفع مواد زائد جامد) با میانگین ۳/۳ از نظر پاسخگویان بالاترین اهمیت را دارد، همچنین نظر افراد پاسخگو نشان می‌دهد که، گویه‌های افزایش حفاظت محیط زیست

جدول ۸: توزیع فراوانی، درصد، میانگین و نتیجه آزمون T عوامل محیطی مؤثر بر ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی

میانگین	بسیار مخالفم		مخالفم		تاندازه‌های		موافقم		بسیار موافقم		گویه‌ها	T
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۲/۹	۱۰	۲۷	۲۹/۶	۸۰	۲۶/۳	۷۱	۲۳	۶۲	۱۱/۱	۳۰	افزایش حفاظت محیط زیست محلی	T
۳/۳	۱/۱	۳	۲۴/۸	۶۷	۳۳	۸۹	۲۲/۲	۶۰	۱۸/۹	۵۱	افزایش منابع مورد نیاز برای مدیریت محیط زیست مانند (خاک، آب، برق، مدیریت و دفع مواد زائد جامد)	
۲/۹	۱۱/۵	۳۱	۲۷/۸	۷۵	۲۵/۶	۶۹	۲۲/۲	۶۰	۱۳	۳۵	افزایش آگاهی از محیط زیست پایدار	
سطح معناداری		خطای استاندارد از میانگین			انحراف معیار		میانگین	ارزش تی	t		آزمون T	
۰/۰۰۰		۰/۱۹۷			۳/۲۴		۹/۲	۹	۴۶/۹۴			

منبع: یافته‌های میدانی، ۱۳۹۵

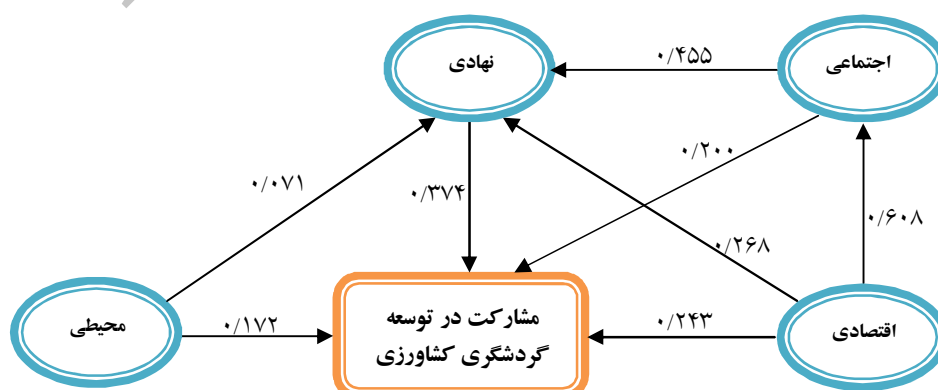
یافته‌های تحلیلی

در مرحله دوم رگرسیون با توجه به اینکه متغیر نهادی بزرگترین بتا را داشت ۰/۳۷۴، آن را به عنوان متغیر وابسته و مابقی متغیرها را به عنوان متغیر مستقل در نظر گرفتیم که مقدار بتای عامل اجتماعی برابر با ۰/۴۵۵، اقتصادی ۰/۲۶۸ و محیطی ۰/۰۷۱ - بدست آمد؛

در مرحله سوم، به دلیل اینکه متغیر مستقل اجتماعی بزرگترین بتا را داشت ۰/۴۵۵، به عنوان متغیر وابسته و با توجه به اینکه سطح معناداری محاسبه شده در ناحیه آلفا برای متغیر مستقل محیطی بیشتر از ۰/۰۵ است، از تحلیل حذف گردید و متغیر مستقل اقتصادی به تنهایی به عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته شد که بر اساس خروجی مدل رگرسیون میزان تأثیر گذاری آن برابر با ۰/۶۰۸ بدست آمد.

تحلیل مسیر: در این پژوهش مشارکت به عنوان متغیر وابسته و عوامل اجتماعی، اقتصادی، نهادی و محیطی به عنوان متغیرهای مستقل در نظر گرفته شده است. هدف از بکارگیری روش تحلیل مسیر در این تحقیق، پی بردن به اثرات مستقیم و غیرمستقیم این متغیرها بر مشارکت جامعه محلی در ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی می باشد. در روش تحلیل مسیر با استفاده از روش رگرسیون نتایج زیر بدست آمده است:

در مرحله اول مشارکت را به عنوان عامل وابسته و عوامل اجتماعی، اقتصادی، نهادی و محیطی را به عنوان متغیرهای مستقل در نظر گرفته و مقدار بتای هر کدام به صورت زیر محاسبه شد. اجتماعی ۰/۲۰۰، اقتصادی ۰/۲۴۳، نهادی ۰/۳۷۴ و محیطی ۰/۱۷۲ -

شکل ۳: نمودار تحلیل مسیر (منبع: یافته‌های میدانی، ۱۳۹۵)

می دهد که متغیر مستقل اقتصادی با مقدار ۰/۴۴۶ بیشترین تأثیر را بر متغیر مشارکت داشته و مابقی متغیرها به ترتیب متغیر نهادی با مقدار اثر کل ۰/۳۷۴ متغیر اجتماعی با مقدار ۰/۳۷ و متغیر محیطی با مقدار ۰/۱۹۸- بر متغیر وابسته مشارکت تأثیر دارند. بنابراین عامل اقتصادی مهمترین عامل تأثیرگذار بر مشارکت پاسخگویان در ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی می باشد (جدول ۹).

هر یک از متغیرهای مستقل اجتماعی ۰/۲۰۰، نهادی ۰/۳۷۴، محیطی ۰/۱۷۲- و اقتصادی ۰/۲۴۳ بر مشارکت، اثرات مستقیم دارند. اما سه متغیر مستقل اجتماعی با مقدار ۰/۴۵۵، اقتصادی با مقدار ۰/۲۶۸ و محیطی با مقدار ۰/۰۷۱- اثرات غیر مستقیم بر متغیر وابسته مشارکت دارند. در نهایت اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها را با یکدیگر جمع کرده و اثر کل را محاسبه می کنیم. میزان اثر کل بدست آمده نشان

جدول ۹: اثرات مستقیم، غیر مستقیم و کل متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته مشارکت

متغیرهای مستقل	اثرات مستقیم	اثرات غیر مستقیم	اثر کل
نهادی	۰/۳۷۴	-	۰/۳۷۴
اجتماعی	۰/۲۰۰	۰/۱۷۰	۰/۳۷
اقتصادی	۰/۲۴۳	۰/۲۰۳	۰/۴۴۶
محیطی	-۰/۱۷۲	-۰/۰۲۶	-۰/۱۹۸

منبع: یافته‌های میدانی، ۱۳۹۵

نتیجه‌گیری

محلّی برای مشارکت در ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی تأثیر گذارند؟ برای این منظور ابتدا باید پیامدهای توسعه این نوع گردشگری از دید جامعه نمونه را مورد بررسی قرار داد و در نهایت از طریق تحلیل مسیر اقدام به طراحی مدلی نمود که میزان تأثیر گذاری هر یک از متغیرهای مستقل را کشف نمود. که نتایج مدل تحلیل مسیر بیانگر آن است که هر یک از متغیرهای مستقل اجتماعی ۰/۲۰۰، نهادی ۰/۳۷۴، محیطی ۰/۱۷۲- و اقتصادی ۰/۲۴۳ بر مشارکت، اثرات مستقیم دارند. اما سه متغیر اجتماعی با مقدار ۰/۴۵۵، اقتصادی با مقدار ۰/۲۶۸ و محیطی با مقدار ۰/۰۷۱- اثرات غیرمستقیم بر متغیر وابسته مشارکت دارند. نهایتاً اثرات مستقیم و غیر مستقیم متغیرها با یکدیگر جمع شده و اثر کل محاسبه می شود که متغیر مستقل اقتصادی با مقدار ۰/۴۴۶ بیشترین تأثیر را بر متغیر مشارکت داشته و مابقی متغیرها به ترتیب متغیر نهادی با مقدار اثر کل ۰/۳۷۴ متغیر اجتماعی با مقدار ۰/۳۷ و متغیر محیطی با مقدار ۰/۱۹۸- بر متغیر وابسته مشارکت تأثیر دارند. بنابراین عامل اقتصادی مهمترین عامل تأثیر گذار بر

در فرآیند برنامه‌ریزی گردشگری کشاورزی با توجه به این که این نوع گردشگری بیشتر در نواحی روستایی اتفاق می افتد باید دیدگاه جوامع محلی نیز در فرآیند مشارکت مورد بررسی قرار گیرد. در بررسی‌های اولیه مشخص شد که بخش مرکزی شهرستان تنکابن با برخورداری از تنوع و انواع گونه‌های مختلف روستایی دارای ظرفیت‌هایی برای ایجاد گردشگری کشاورزی می باشد وجود روستاهایی با کارکرد خاص باغات چای، مزارع برنج، انواع مرکبات و حتی پرورش انواع گل‌های زینتی دلیل این مدعا است اما وجود این جاذبه‌ها به تنهایی برای ایجاد این نوع گردشگری کافی نیست زیرا که مالکیت اراضی روستایی در اختیار ساکنان محلی می باشد که به فعالیت‌های کشاورزی اشتغال دارند اما روند نزولی به خصوص در زمینه کسب درآمد از محصولات کشاورزی زمینه را برای این نوع گردشگری مهیا می سازد چرا که روستاها از متنوع‌سازی اقتصاد بهره‌مند می شوند، به همین دلیل باید جنبه‌های مشارکت روستایی مورد بررسی قرار گیرد و این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این پرسش است که چه عواملی بر نگرش جامعه

- فرهنگی). مترجمین: محمدرضا رضوانی، مهدی رمضان زاده لسبویی، محمد امین خراسانی، انتشارات مهکامه، تهران.
۶. جولیا شارپلی، ریچارد. ۱۳۸۰. گردشگری روستایی. مترجمین: رحمت‌اله منشی‌زاده و فاطمه نصیری، انتشارات منشی-کانون اسلامی انصار.
۷. خانی، فضیله. ابوطالب قاسمی و سمه جانی و علی قنبری نسب. ۱۳۸۸. بررسی اثرات گردشگری ساحلی با تکیه بر نظرسنجی از خانوارهای روستایی (مطالعه ی موردی: روستای چمخاله، شهرستان لنگرود). فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیای انسانی، سال اول، شماره ۴، ۵۱-۶۴.
۸. رضوانی، محمدرضا. ۱۳۸۷. توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار. تهران. انتشارات دانشگاه تهران.
۹. شمس‌الدینی، علی. ۱۳۸۹. گردشگری روستایی راهکاری سازنده برای توسعه روستایی (نمونه موردی: روستای فهلیمان). فصلنامه مسکن ومحیط روستا، شماره ۱۳۱، صص ۹۵-۱۰۷.
۱۰. طالب، مهدی. ۱۳۷۴. طرحی برای مدیریت روستایی. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۳۹، آستان قدس رضوی.
۱۱. قدمی، مصطفی. صادق صالحی. ۱۳۹۱. بررسی عوامل مؤثر در شکل‌گیری رابطه متضاد میان بخش کشاورزی و گردشگری (نمونه مورد مطالعه: شهرستان چالوس، نوشهر). فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، شماره ۱۷، صص ۱۷۳-۲۰۳.
۱۲. قدیری معصوم، مجتبی. علیرضا استعلاجی و معصومه پازکی. ۱۳۸۹. توسعه پایدار گردشگری روستایی و عشایری. تهران. انتشارات دانشگاه تهران.
۱۳. مطیعی لنگرودی، سیدحسن. زهرا حیدری. ۱۳۹۱. تبیین قابلیت‌های گردشگری کشاورزی بر اساس دیدگاه گردشگران (مطالعه موردی: دهستان بلده شهرستان تنکابن). فصلنامه برنامه ریزی و توسعه گردشگری، سال اول، شماره سوم.
۱۴. مطیعی لنگرودی، سید حسن. ماهره نصرتی. ۱۳۹۰. امکان‌سنجی توسعه گردشگری در نواحی روستایی از دیدگاه گردشگران (بخش کرگانرود شهرستان تالش). مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، سال ۲۲، شماره پیاپی ۴۱، شماره ۱، صص ۸۴-۶۹.
۱۵. مهدوی، مسعود. مجتبی قدیری معصوم و نسرين قهرمان. ۱۳۸۷. اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با

مشارکت پاسخگویان در ایجاد و توسعه گردشگری کشاورزی می‌باشد.

در حالی که یافته‌های بدست آمده از پژوهش‌های مشابه مانند مطالعات کاناپا پونگ پونرات^۱ در زمینه نقش اجتماعات محلی در راستای توسعه گردشگری، بیانگر آن است که مؤلفه‌های اجتماعی بیشترین تأثیر را در میزان مشارکت دارند (Pongponrat, 2012: 45) و نیز با توجه به مطالعه جورج و همکاران (۱۳۹۱) مشارکت و کنترل محلی به توسعه موفقیت آمیز گردشگری کمک کرده و برای بقای آن در طولانی مدت ضروری است که یافته‌های این پژوهش نیز بر همین اصل استوار است. همچنین در مطالعات داخلی، بحث مشارکت در توسعه گردشگری کشاورزی کمتر در تحقیقات دانشگاهی صورت گرفته است و پیشنهاد می‌شود که در زمینه ابعاد مختلف مشارکت جامعه محلی، سلاقی خاص گردشگران برای انتخاب نوع خاصی از گردشگری کشاورزی با توجه به ظرفیت‌های موجود، پژوهش‌هایی صورت گیرد.

منابع

۱. اردستانی، محسن. ۱۳۸۷. مبانی گردشگری روستایی. تهران. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی سازمان چاپ و انتشارات.
۲. ازکیا، مصطفی. کریم حسنی‌راد. ۱۳۸۸. نقش اعتماد اجتماعی در مشارکت مردم در طرح‌های توسعه روستایی. پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، سال سوم، شماره اول، صص ۲۷-۷.
۳. افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین. داوود مهدوی. ۱۳۸۵. راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT: دهستان لواسان کوچک. فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۰، شماره ۲، صص ۱-۳۰.
۴. افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین. اسماعیل قادری. ۱۳۸۱. نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی (نقد و تحلیل چهار چوب‌های نظریه‌ای). فصلنامه مدرس علوم انسانی، شماره ۲۵، صص ۲۳-۴۰.
۵. جورج، ای. واندال. هدر مایر و داندل جی. رید، ۱۳۹۱. توسعه گردشگری روستایی (محلی‌گرایی و تغییرات

1. Kannapa pongponrat

24. Edgell, David L., Maria DelMastro Allen, Ginger Smith and Jason Swanson. 2007. *Tourism Policy and Planning, Yesterday, Today and Tomorrow*. Publisher: Butterworth-Heinemann
25. G. McGehee, Nancy. Kyungmi Kim and Gayle R. Jennings. 2007. Gender and motivation for agri-tourism entrepreneurship. *Tourism Management* 28: 280-289.
26. Kizos, Thanasis. Theodoros Iosifides. 2007. The Contradictions of Agrotourism Development in Greece: Evidence from Three Case Studies. *South European Society & Politics*, 12 (1): 59-77.
27. Koc, Erdogan. 2008. The New Agritourism: Hosting Community & Tourists on Your Farm. *Annals of Tourism Research*, 35(4): 1085-1086.
28. Kosmaczewska, Joanna. 2008. The Relationship Between Development of Agritourism in Poland and Local Community Potential. *Studies in Physical Culture and Tourism*, 15(2): 141-148.
29. Nechar, M.C., Roma'n, G.M., Guerrero, M.O. and Bustamante, L.E.T. 2015. Endogenous Practices of Agritourism Mexico, Based on the Valuation of the Cultural Patrimony of Their Plantations (Haciendas). *Tourism in Latin America*, pp: 175-190.
30. Pongponrat, Kannapa. 2012. Social capital in community participation for local tourism development: a case study of fisherman village, samui island, southern of Thailand. Mahidol University International College, pp: 45-60.
31. Pop, Ioana. Liana Stanca and Florica Matei. 2008. Web Pages, A Viable Solution or the Development of The Agritourism in Romania. *Bulletin UASVM, Horticulture*, 65(2): 598- 602.
32. Sebele, Lesego S. 2010. Community-based Tourism Ventures, Benefits and Challenges: Khama Rhino Sanctuary Trust, Central District, Botswana. *Journal of Tourism Management*, 31: 136-146.
- نظرسنجی از روستاییان دره کن و سولقان. فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۱، شماره ۲، صص ۳۹-۶۰.
۱۶. میرکتولی، جعفر. راضیه مصدق. ۱۳۸۹. بررسی وضعیت گردشگری روستایی و نقش آن در رونق صنایع دستی (مورد: دهستان استرآباد جنوبی، شهرستان گرگان). *مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، سال دوم، شماره هفتم، صص ۱۳۷-۱۵۴.
۱۷. علیقلی‌زاده فیروزجایی، ناصر. مصطفی قدمی و مهدی رمضان‌زاده لسبوئی. ۱۳۸۹. نگرش و گرایش جامعه میزبان به توسعه گردشگری در نواحی روستایی (نمونه مورد مطالعه: دهستان گل‌جان، شهرستان تنکابن). *فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، شماره ۷۱، صص ۳۵-۴۸.
۱۸. هاشمی، سیدمناف. سیدعلی حسین‌پور. (۱۳۸۹). بازبینی و بررسی اثرات گردشگری مناطق روستایی در رویکرد فرا تحلیل با تأکید بر زمینه‌های گسترش صنعت گردشگری. *مدیریت شهری*، شماره ۲۶، صص ۲۲۴-۲۰۷.
19. Akpinar, Nevin. Ilkden Talay, COSkun Ceylan and Sultan Gunduz. 2004. Rural Women and Agrotourism in the Context of Sustainable Rural Development: a case study From Turkey. *Kluwer Journal*, 6: 473-486.
20. Brown, Dennis M. Richard J. Reeder. 2008. Agritourism Offers Opportunities for Farm Operators. *Amber Waves*, 6 (1): 9.
21. Carpió, Carlos E., Michael K. Wohlgenant and TuUaya Boonsaeng. 2008. The Demand for Agritourism in the United States. *Journal of Agricultural and Resource Economics*, 33(2):254-269.
22. Ceballos Lascuráin, Héctor. 1996. *Tourism, Ecotourism, and Protected Areas: The State of Nature-Based Tourism around the World and Guidelines for Its Development*. Gland; Cambridge: IUCN and Natural Resources, Commission of the European Communities. Island Press.
23. Demonja, Damir. Robert Bacac. 2011. Agritourism Development in Croatia. *Studies in Physical Culture and Tourism*, 18 (4): 361-370.

35. van der Zee, Egbert. Dominique Vanneste. 2015. Tourism networks unraveled; a review of the literature on networks in tourism management studies. *Tourism Management Perspectives*, 15: 46–56.
36. Veeck, Gregory, Deborah Che and Ann Veeck. 2006. America's Changing Farmscape: A Study of Agricultural Tourism in Michigan. *The Professional Geographer*, 58(3): 235–248.
33. Slavonia Thea Hepburn, Erecia. (2008). Agritourism as a viable strategy for economic diversification: a case study analysis of policy options for the Bahamas. To obtain for the Degree Doctor of Philosophy Policy Studies, Graduate School of Clemson University, Supervisor: Dr. Robert Smith.
34. Valdivia, Corinne. Carla Barbieri. 2014. Agritourism as a sustainable adaptation strategy to climate change in the Andean Altiplano. *Tourism Management Perspectives*, 11: 18–25.

Archive of SID